

FASÁDA JE TVÁŘÍ RODINNÉHO DOMU

Fasáda či snad lépe česky průčelí domu je vnějším obrazem vnitřních funkcí a konstrukční podstaty domu. Je něčím, co je většinou v rozhodující míře odpovědné za přijetí každé architektury jejím okolím, tzn. veřejností, veřejným míněním, které si často vytváří názor velmi povrchně, či spíše „povrchově“. Kolik lidí vůbec vstoupilo do budovy, pochopilo její provozní smysl, výtvarný záměr, technologické inovace, dispoziční schema či dokonce míru uspokojení investorských požadavků? Nepatrný zlomek z těch, kteří o budově samé vynesou svůj soud, to mi věřte. Fasáda se tak stala zplnomocněným velvyslancem domu ve světě lidských emocí.

U rodinného domku platí tohle všechno dvojnásob. Kdo umí zaujmout kritické stanovisko k fasádě elektrárny či divadla a jaké puzení k něčemu podobnému člověk běžně prožije? V porovnání s rodinným domkem nepatrné.

Připodobnění fasády k lidské tváři je sice vousaté, ale zdá se mi dosti přesné. Jsou fasády ověšené třetami a zmalované nejrůznějšími pigmenty jak tváře papuánských lidožroutů nebo českých punkerů. V obou případech nás přitom může zarazit disproporce mezi formou a obsahem. Lidojed je třeba jinak slušný člověk a vzorný otec rodiny, které se usilovně stará o přísun živočišných bílkovin všeho druhu. Punker si doma zase tajně pouští koledy a živí se jen sójovými boby, aby nemusel zabíjet zvířátka. Přezdobený dům s mnoha štukovými dekoracemi, betonovými balustrádami a pseudoklenebnými oblouky z tvrzené močoviny může být uvnitř až zarážejícím způsobem chudičký... Hlavně však: jen z jednoty tváře, jejího výrazu, a toho, co se nazývá duší či přesněji duchem, povstává přímá a neodvozená lidská bytost. Faleš, koketérie, neupřímnost, devótnost, neurvalost, nevěrohodnost, snobství, povýšenost, procovství, servilita, pompéznost atd. jsou všechno projevy nejednoty, disharmonie. Lidské i architektonické.

Prosté projevy prostého člověka se snesou stejně dobře, jako brilantní rafinovanost intelektuála. Intelektuálská hra na jednoduchost je však stejný průšvih (vzpomeňme na „umění pro lid“ v 50. létech minulého století) jako snadno demaskovatelné snažení prostáčka o sudkulatý rystupije... Insitní, naivistické umění, mohl dělat geniálně dobře právě takový celník Rousseau: Ambroise Vollard vzpomíná, jak k jeho nejoblíbenějším činnostem patřilo hostit své přátele zvláštními bochánky s přesně odpočítanými zrnky máku podle toho, kolik zrněk kdo měl v oblíbě. To si starý dobrý Henri pamatoval a přátelé oceňovali, že to nikdy nepopletl... Naivistický obraz od Leonarda da Vinci je naproti tomu nepředstavitelný. Kdyby byli klienty mé

architektonické kanceláře, jejich domy bych musel vymýšlet hodně odlišně. Russeovu domu by slušela prostá a mile prvoplánová účelnost. Da Vinciho dům by ale musel být rafinovaný, technologicky novátorský a patrně bych ke konzultacím přizval Normana Fostera, Richarda Meiera a ředitele NASA (kvůli Leonardovi by k nám do Strakonice určitě přijeli...). Pravdivost výrazu a jednota obsahu a formy sluší lidem i domům.

Namísto tu je otázka, v čem tedy ona pravdivost vnější podoby rodinného domu vlastně spočívá, jak se odráží v řešení jeho průčelí? Zkusme si to nyní popsat z hlediska výtvarnického a kompozičního i z hlediska materiálového.

Klasickým příkladem pravdivosti výrazu průčelí domu je řešení divadelních budov. Nad hledištěm divadla je střecha, kdežto nad jeho jevištěm se nalézá provaziště, které bývá stejně vysoké nebo vyšší než jeviště samo. Schováme-li obě tyto části divadla (jeviště a hlediště) pod jedinou střechu, tzn. je-li vnější hmota budovy výškově „zarovnána“, není vlastně výraz takového průčelí „pravdivý“, neboť tu výtvarné ohledy zastřely logický a věcný profil objektu. Josef Zítek tohle přirozeně věděl, avšak v jeho architektonickém cítění převládly ohledy výtvarnické: Národní divadlo je kryto střechou s rovným hřebenem.

Také u fasády rodinného domu se z tohoto hlediska utkáme s řadou problémů. Zatížená, tzn. nosná fasáda nese kromě nahodilého zatížení od stropů a střechy i svou vlastní váhu, takže celkové zatížení stoupá směrem dolů, k základům. Různá tloušťka takovéto stěny, klesající směrem vzhůru, by pak byla logickým vyjádřením průběhu sil v takovéto konstrukci. Sokl by byl silnější než hlavní část fasády a zúžena také nadezdívka nad stropy v prostoru podkroví. Výtvarné důvody i zřetele praktického rázu však často vedou k řešení opačnému: sokl bývá užší a hlavní plocha fasády před něho předstupuje.

Poměr hmoty stěny, fasády domu, a otvorů v ní „prořezaných“ (oken a dveří) bývá hlavním vjemem při „vstřebávání“ obrazu stavby rodinného domu. Větší otvory stavbu přirozeně odlehčují. Klasické cihelné zdivo však umožňuje okna rozměrů jen omezených: zatížená fasádní stěna má limitované možnosti z hlediska statického. Le Corbusier však už před osmdesáti léty zavedl do architektury rodinného domu železobetonový nosný skelet a oprostil tak jeho fasádu od nosné funkce. Okno tak mohlo dostat charakter vodorovného pásu. Od té chvíle „architekt... stojí před dvojí možností: buď vyjádřit tuto okolnost zřejmě různými tvarovými řešeními stěny zatížené a nezatížené, nebo se zříci projevu úzkostlivé konstrukční pravdivosti a pojmout všechny stěny jako jednotné, rovnocenné ohraničení prostoru, nerozlišované podle skutečných funkcí“ (O. Novotný).

Okna ve fasádě však kromě konstrukční vyžadují i řadu jiných úvah. Z uživatelské logiky by plynulo, že větší místnosti mají být osvětleny většími okny. Pro dobré osvětlení obytných místností uvádějí příručky typu „Architektem snadno a rychle“ plochu oken jako osminu až desetinu plochy podlahové. Velmi často se však můžeme setkat se záměrným popřením tohoto pravidla: relativně nevelkou koupelnu nebo schodišťovou halu osvětlují celoprosklené stěny, zatímco ložnice je opatřena pouze jakýmsi průzory po vzoru bojového vozidla pěchoty. Hraje tu svou roli i orientace domu ke světovým stranám. Z důvodů minimalizace tepelných ztrát bývá jeho severní strana obvykle na okna nejchudší. Protože je však severní světlo během dne nejstálejší, bývá ideální orientovat k severu pracovnu či ateliér s okny naopak co největšími.

Okenní otvory ve fasádě jsou z hlediska pravdivosti výrazu domu prvky základní důležitosti a uvedený okruh problémů, se kterými se tu architekt utkává, je jen jejich nepatrným nástinem. Osobně se domnívám, že okna v domě mají buď vystihovat konstrukční a provozní logiku stavby nebo ji naopak s jistou dávkou nadsázky popřít - lze z toho vytěžit mnohá velmi nekonvenční řešení, oslovující svou překvapivostí a výtvarnickou brilantností. Co však snáším ze všeho nejhůře je rozvrh okenních otvorů, diktovaný zřeteli formálními: stejná okna ústí do obývacího pokoje i kuchyně, na sever i na jih, opatřená stejnými slunolamy či okenicemi...

Fasáda také bývá polem pro předvedení nejrůznějších historizujících dekorativních technik. Není to v žádném ohledu „šálek mého čaje“, přesto k některým realizacím tohoto typu bývám shovívavý. I v dnešní záplavě různých nalepovacích říms, festonů a polosloupů, betonových balustrád a plastových okenních profilů před tím, než zakřičím „fuj!“ prohlížím a uvažuji. Historické architektonické tvarové články vznikaly ve starověku a středověku dvojím způsobem. Buď byly do kamene přenášeny tesařské tvary nebo byly vytvářeny stylizací květů a listů nejrůznějších rostlin. Uvádí se také, že prohnutí (entáze) sloupů a jejich drážkování (kanelování) je přepisem tvarů ztuhlého bahna, nalitého do rohoží z rákosu - v Egyptě byl kvalitní kámen vzácností. Vývojem byly pak všechny tyto tvary sevřeny v pevných slohotvorných kánonech. Fuj na druhou platí, je-li tento dnešní historizující dekor nepoučený a slohově vadný.

Podívejme se nyní na fasádu z hlediska materiálového. Ve snaze zvýšit životnost vnějšího pláště domu, jeho užitné vlastnosti a rovněž ovšem i jeho výtvarnou kvalitu své stavby opatřujeme nejrůznějšími obklady, inkrustacemi. Běžné cihly nebo tvárnice by se časem působením povětří rozpadly a proto se omítají. Je třeba zvýšit tepelně technické parametry fasády a proto se opatří tepelnou izolací a obloží

dřevem. Obyčejná omítka vyhlíží levně - napraví to obklad kamennými deskami.

Doporučuji si nejprve pozorně přečíst následující slova Otakara Novotného: „...Výtvarníka musí vést tento zákon pravdivosti: pro pozorovatele necht' je vyloučena možnost záměny zakrytého materiálu za jeho pokrývku. Zdá se sice, že důsledná obhajoba pravdy v architektuře by vedla k názoru, že konstrukce musí být za všech okolností zjevná ve své ryzosti a nahotě, a fanatikové tohoto hlásání jistě vytvořili mnohá znamenitá díla. Je však možné uznat v životě za pravdivé jen to, co důkaz pravdy stále zjevně podává? Kdyby se požadavek nahé konstrukce povýšil na zákon, rozloučili bychom se s větší částí stavebnických i jiných výtvarnických technik. Jde tedy jen o to, aby obklad nebyl v rozporu se spodní konstrukcí, aby jasně ukázal, že je právě jen obkladem, něčím, co je jinak uděláno a jen nějak připoutáno na vnější plochu skutečné nosné konstrukce.“

Z tohoto hlediska je tedy zjevné, že např. maskovat obkladové desky tepelné izolace strukturální vrchní stěrkovou omítkou je výtvarně problematické a pokleslé, je to vlastně něco, co na první pohled nepřečteme - přesvědčí nás až dutý zvuk při poklepu. Naproti tomu obklad fasády keramickými dlaždicemi je v pořádku - každý ví, že se jedná o obklad.

I když z účelových důvodů pomineme toto ryze estetické (a připustíme že pro mnohého i čistě teoretické hledisko) je vždy dobré dbát alespoň základních pravidel. Myslím, že lze vystačit s dvěma základními: inkrustace má zušlechtovat podklad materiálově a funkčně (z tohoto hlediska je nesmyslné např. zakrývat litý beton obkladem z betonových desek) a nemá popírat tektoniku stavby, nýbrž z ní má vycházet a podporovat ji. Příklad: obklad domovního soklu, věčné téma zdejší architektury rodinného domu. V našich končinách, zvláště končinách venkovských a svépomocných, je podezdívka pořád budována s velkou láskou a pečlivostí. Do značné míry se pak stává pomníkem entuziasmu stavebníkova, neboť v sobě skrývá čertovo kopýtko. Přerušíme-li zdění nad stropem suterénu a dále klademe haklík k haklíku, každý z nich pečlivě přitesáme a sníme o stavbě Machu Picchu, může se nám stát, že uteče stavební sezóna a náš budoucí dům povyroste jen nepatrně. Proto raději běžným zděním provedeme celou hrubou stavbu a sokl pak obložíme dodatečně. Nejlépe kamenem, říkáme si. Každý kameník v lomu zná, kudy do kamene nejlépe vnikat, jak jej lámat, štípat, opracovávat. Ví, co je směr „po létech“ a co směr „po lágrech“. Pro obklad hotové konstrukce stavebník ovšem použije kameny spíše nevelké, odpadní, kterým se nepěkně říká šibry a které vznikají při výrobě haklíků. Jsou zadarmo nebo skoro zadarmo. V zemi, v původním masivu, ležely naplocho a byly vylomeny ve směru „po

létech“. Dopraveny na stavbu a vzaty poprvé do rukou: ona to vlastně není placka, spíše čočka a k tomu s pěkně ostrou hranou ! To je pak raději použiji na svislo, řekne si stavebník, vzhledem ke konvexnosti takové čočky bych tam musel nacpat moc cementu do spár... Zatlačím šíbry jen tak do cementové omítky, nikdo nepozná, že je to jen obklad, půjde to rychle a bude to vypadat jako kamenné zdivo...

Ale ouha ! Nejenže to nevypadá jako zdivo, ale vypadá to přímo hrozně. Stejně příšerně by to ovšem vypadalo, kdybych kameny kladl vodorovně, naplacato. Chyba se stala už na začátku a tkvěla v iluzi, že *obkladem* z neopracovaného kamene dokážu markýrovat *zdivo*. Pro účely obkladu jsem měl použít pemrlované, broušené nebo leštěné kamenné desky, ze kterých by byl jejich inkrustační charakter jasně patrný. Z neopracovaného kamene jsem měl podezdivku opravdu *zdít*, nejlépe poté, co jsem po vsi pečlivě nastudoval, jak si s místním kamenem poradili před sto padesáti lety místní podruzi při stavbě stodoly.

Materiál fasády kromě jeho struktury, velikosti požitých obkladových dílců, směru a způsobu jejich kladení charakterizuje především barva. Pro dům je barva totéž co pro dámskou tvář makeup. Dokáže dům utlačit i pozdvihnout, zmenšit i zvětšit, učinit ordinérně vyzývavým i nenápadně půvabným, šikézním i ošklivým, staticky přisedlým k zemi i povznášivě dynamickým. O barvě však nemá smysl psát jeden či dva odstavce - je to téma svébytné a široké. Na jiný článek (viz Dům a zahrada, 7/02).

Ing. arch. Jan Rampich